



د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

مدني زده کړې

نهم ټولگی



ش. ۱۳۹۰
Ketabton.com



د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ټیروونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معییت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

مدني زده کړې

نهم ټولگي

۱۳۹۰

هـ. ش

ليکوالان:

کاظمیہ محقق
پوهنځار محمد فاروق عمرخیل
سر مؤلف محمد افضل حضرتي

مسلكي اډيتور:

- محمد عزيز بختياري

د ژبې اډيتور:

- بريالۍ باجوړۍ

دیني، سیاسي او فرهنګي کمیټه:

- مولوي عبدالصبور عربي

- دکتور محمد يوسف نيازی

- حبيب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کمیټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا د بنوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین.

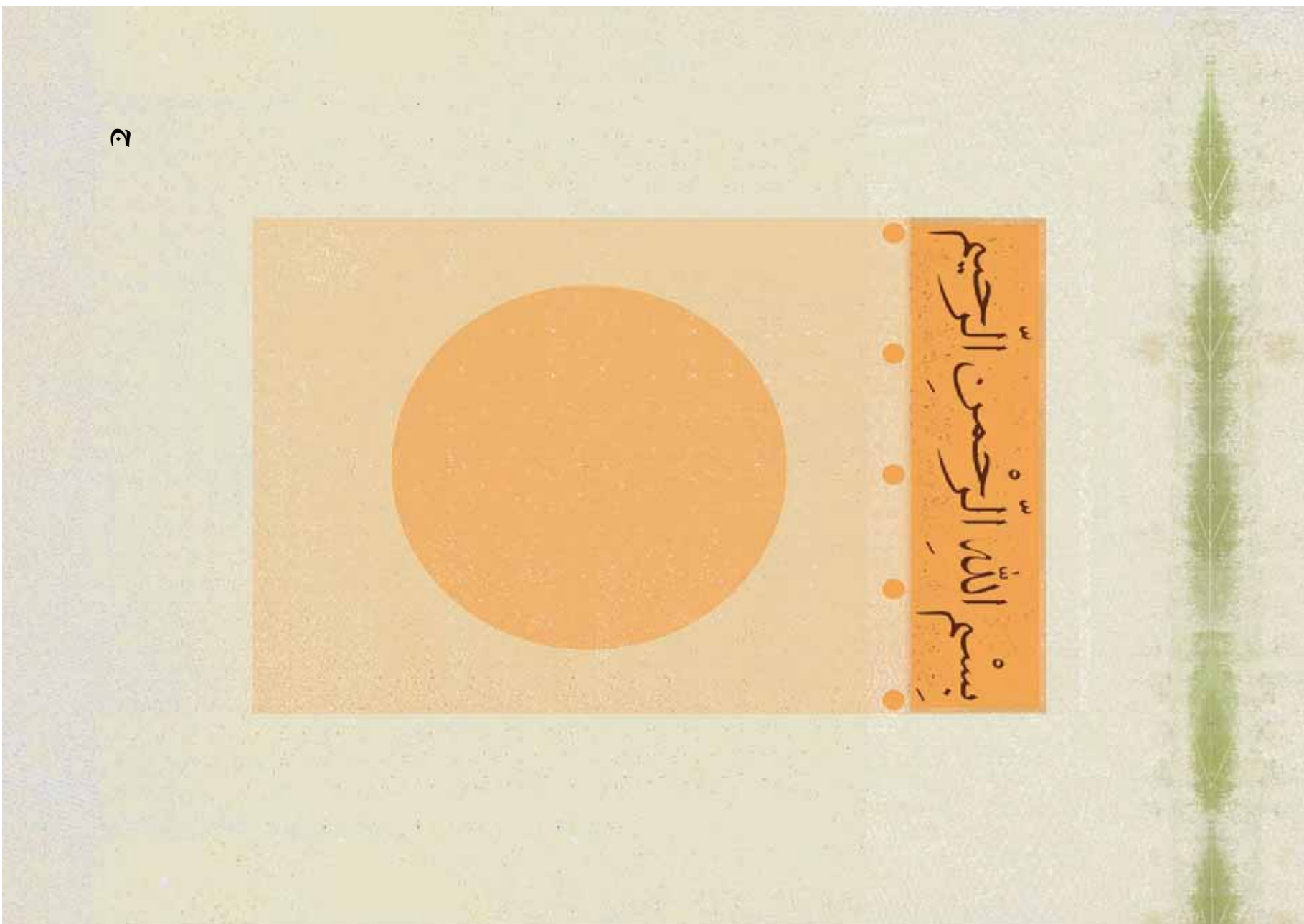
- دکتور شېرعلي ظریفې د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسوؤل.

- د سر مؤلف مرستیال عبدالظاهر گلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس.

طرح او ډیزاین:

رحمت الله غفاري

ب





ملي سرو د

دا عزت د هر افغان دی	دا وطن افغانستان دی
هر بچی یې قهرمان دی	کور د سولې کور د توري
د بلوڅو د اړیکو	دا وطن د ټولو کور دی
د نرګمنو د تاجکو	د پښتون او هزاره وو
پامریان، نورستانیان	ورسره عرب، گوجر دي
هم ایماق، هم پشه یان	براهوي دي، قزلباش دي
لکه لمر پر شنه اسمان	دا هیواد به تل خلیږي
لکه زړه وي جاویدان	په سینه کې د آسیا به
وایو الله اکبر وایو الله اکبر	نوم د حق مو دی رهبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پېغام گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښورنه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توک دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رښانه انکشاف ومومي. البته نه بنياني چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لویو او زامنو په پاکيفيته ښورنه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برلاوي ورپه برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رښانه پلي کولو کې خپل مسؤليت په رښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ، د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي. په دې ټکي کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رښانه وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړېوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

سرليكونه

مدني زده کړې

لومړي څپرکی: دولت

د څپرکي موخې

دولت او د هغې دندې

د افغانستان اساسي قانون سره آشنا شو

سياسي نظام او خپل دولت په ښه توگه وپيژنئ

دويم څپرکی: ولسواکي

د څپرکي موخې

ولسواکي څه شی ده؟

خلک څنگه کولای شي چې د دولت په اداره کې گډون (مشارکت) وکړي؟

ولسواکي په افغانستان کې

دریم څپر کی: ملگري ملتونه

د څپر کي موخې

ملگري ملتونه

فري اړکان او په ملگرو ملتونو پورې اړوند ساز ملتونه

د ملگرو ملتونو د کړو وړو شرحه

خلورم څپر کی: د بشر حقونه

د څپر کي موخې

د بشر د حقونو سره آشنا کيدل

په افغانستان کې د بشر حقونه

۲۹

۳۳

۳۷

۴۳

۴۶

ز

لومړي څپرکي

دولت

- په دې څپرکي کې دا لاندې لوستونه شامل دي.
- دولت او دهغه دندې.
 - د افغانستان اساسي قانون سره آشناسی.
 - سیاسي نظام او خپل دولت په ښه توګه وپېژنی.



د څپرکي موخې

- له زده کوونکو څخه هيله کېږي چې د دې څپرکي تر لوستلو وروسته به لاندې پوهې او مهارتونو پوه شي.
- له زده کوونکو څخه هيله کېږي چې:
 - د دولت د جوړېدو تاريخچه او د ټولنو لپاره د دولت د اړتيا په لاملونو پوه شي.
 - د دولت ډولونه، زورواکي او ولسواکي دولتونه وپېژني.
 - د دولت په دندو پوه شي.
 - عادي قانون او اساسي قانون وپېژني او د هغوی په توپير پوه شي.
 - د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت له درې گونو قواو او د هغوی له دندو سره آشنا شي.
 - د لويې جرگې په هکله او د هغې د جوړښت د ديلونو په هکله معلومات لاس ته راوړي.

دولت او د هغه دندې



خبرې پرې وکړئ:

خپل ښوونځی په نظر کې ونیسئ او د لاندې پوښتنو په باب خبرې سره وکړئ.

۱. ستاسې ښوونځي د کومو اړتیاوو د پوره کولو لپاره جوړ شوی دی؟
 ۲. کوم خلک ستاسې په ښوونځي کې کار کوي؟ او هر یوې کومې دندې لري؟
 ۳. آیا د دې دندو تر منځه همېرغې او نړیوالی وجود لري؟
 ۴. دا همېرغې څنګه او د چا له خوا منځ ته راځي؟
 ۵. که دا همېرغې نه وي کومې ستونزې به منځ ته راشي؟
- ولې دولت ته اړتیا لرو؟**

په ښوونځي کې مدیر، مرستیال، سرښوونکی، ښوونکي، څارونکي، چپراسیان او زده کوونکي هر یو یې ځانګړې دنده لري. دا ټولې دندې یو له بل سره نغښتي دي او ستاسې د روزنیزو او ښوونیزو اړتیاوو د ځواب لپاره همېرغې کېږي. مدیر د کارکوونکو تر منځه د همېرغې دنده پر غاړه لري. هر څومره چې د ښوونځي د غړو تر منځ همېرغې زیاته وي په هماغه کچه، ښوونځي د خپلو دندو په سرته رسولو کې بریالی وي.

ټولنه د ښوونځي لوی انځور دی . ټولنه له کورنیو، گروپونو او مؤسسو څخه جوړه شوې ده. دا هریو د خلکو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلي دي. دا برخې سره لدې چې یو له بل سره جلا دي، خو بیا هم سره تړلي دي او یو د بل له مرستې پرته نشي کولی خپلې دندې سرته ورسوي. له دې کبله باید یو له بل سره همغږي ولري چې په ښه توګه خپلې دندې عملي کړي. که چیرته دا همغږي نه وي د ټولنې د افرادو ټبرې اړتیاوې بې ځوابه پاتې کېږي. له دې کبله؛ ټولنه همغږي او نظم ته اړتیا لري او دا همغږي د دولت له خوا منځ ته راځي.

د لوست د مطالبو په پاملرنې، خالي ځایونه په مناسبو عباراتو پکښه کړئ.

د ټولنې د افرادو اړتیا ————— د ټول ټول موسساتو منځ ته راتلل ————— د هم غړۍ ضرورت.....

د دو ټولنو د منځته راتلو څرنگوالی

د بشر د تاریخ په پیل کې د ځمکې په سر د انسانانو شمېر لږ او اړیکې یې ټبرې ساده وې. په تدریج سره د خپلوۍ گروپونه او قبیلې جوړې شوې او د کورنۍ او قبیلې د غړو د اړیکو لپاره قواعدو ټاکل شول. انساني ټولنه تر ټبره وخته د خپلوۍ او قبیلوي اړیکو په واسطه اداره کېدله. د کورنۍ او قبیلې مشر د کورنۍ او قبیلې د غړو تر منځ اړیکې تنظیمولې او نورو غړو به د هغوی د دستورونو په اطاعت کاوه. ټبر وخت هغوی پدې برلاسي وو، چې د قبیلې تر منځ ټبرې ستونزمنې او سختې لاندې حل و فصل کړي. دانساني ټولنې د پراخوالي په پایله کې، د هغې اداره کول هم ستونزمن شول او د خپلوۍ او قبیلوي قواعدو نور نشوای کولی چې د خلکو د نورو اړتیاو ځواب ووايي. د قبیلو ځینو مشرانو ټبر ځواک او امکانات برابر کړل ترڅو وکولی شي د خلکو پراخې ډلې اداره کړي. پدې ټول لومړني دولتونه جوړ شول. په ځینو سیمو کې نوري ځواکونه او سترې امپراطورۍ جوړې شوې. د ټولنو له پراخیدو سره جوخت نوي دولتونه منځ ته راغلل.

پر تله یي کړئ:

دوه گروپونه په نظر کې ونیسئ چې هر یو یې په ځانګړي توګه پخپل گروپ کې نظم او همغږي راوستې ده؛

- ۱- هغه گروپ چې د چارو په سرته رسولو کې د گروپ د مشر رايې او نظر ته پام لري.
- ۲- هغه گروپ چې غړي یې په خپلو کې استازي ټاکي ترڅو په مشورې سره وکولای شي د کارونو په اړوند تصمیم ونیسي. دا دوی تګ لارې سره پرتله کړئ او دهغو ښېګڼه او عیبونه په ګوته کړئ.

د دولت ډولونه:

کولای شو دولتونه په دوه ډلو انتخابي او زور واکي وویشو، زور واکي دولت هغه دولت دی چې د یو یا څو کسانو په اراده ولاړوي. په هغه کې پاچا یا د حکومت رئیس خپل ځان د خلکو په ځان او مال واکمن بولي. په پخوا وختونو کې به ځینو مستبدو واکمنانو د خدایي دعا هم کوله. پخواني حکومتونه اکثراً زور واکي حکومتونه وو واکمنو به خلکو ته له پاملرنې نه پرته په خپله خوښه حکومت کاوه. همدارنګه، یو ډول دولت موجود دی چې په هغه کې خلک یو کس له خپل منځ نه ټاکي او هغه ته اجازه ورکوي چې ټولنه اداره کړي. په دې ډول دولتونو کې قوانین د خلکو د نماینده گانو له خوا وضع کېږي. دغه ډول دولت ته کولی شو انتخابي دولت ووايو. زیاتره جمهوري دولتونه انتخابي دي. زیاتره شاهي دولتونه استبدادي وي. ځینې هېوادونه چې شاهي نظام یې د اساسي قانون په بنسټ ولاړوي هغه ته مشروطه شاهي ولایي په دې ډول حکومتونو کې د شاه د محدود واک تر څنګه د پارلمان استازي او لوړ پوړي مقامات د خلکو له خوا ټاکل کېږي چې دا ډول نظام هم وګړنیز گڼل کېږي.

د اسلام په مقدس جین کې د حکومت کولو تګلاره په اسلامي بنسټونو ولاړه ده. اسلام کې مطلق حاکمیت په لوی خدای ﷻ پورې اړه لري. او انسان په ځمکه بالدي د لوی خدای ﷻ د خلیفه په توګه شمېرل کېږي. ټول انسانان د لوی خدای ﷻ د قوانینو په وړاندې سره برابر دي. په دې ارزښمند دین کې، حاکم د وړتیا، تقوا او د پوهې له مخې ټاکل کېږي ترڅو الهي قوانین پر الهي بنده گانو تطبیق او عملي کړي.

ګران هېواد افغانستان یو اسلامي دولت دی او د هغه اساسي قانون د اسلام د مبین دین د حکومتونو په رڼا کې جوړ شوی دی. چې دا مطلب د افغانستان د اسلامي جمهوریت په اساسي قانون کې په ښکاره ډول بیان شوی دی.^(۱)

(۱) دوه یمه ماده: د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت دین، د اسلام سپېڅلی دین دی.

درېمه ماده: په افغانستان کې هیڅ قانون نشي کولای چې د اسلام د سپېڅلی دین د معتقداتو او احکامو مخالف وي.

دولت کومې دندې لري:

د دولت دندو د وخت په تېرېدو سره اوله یو ځایه تر بل ځایه توپیر موندلی دی. د اوسنیو دولتونو ځینې مهمې دندې په لاندې ډول دي؛

- په ټولنه کې د مختلفو موسسو تر منځه د همغږۍ د را وستلو لپاره د قوانینو او مقرراتو وضع کول.

- د قانون په وړاندې د ټولنې د ټولو خلکو د برابرۍ په پام کې نیولو، د قوانینو اجرا کول.
- د کورنیو او بهرنیو تېري کونکو څخه د وطنوالو د حقوقو ساتنه.
- له سرحدونو نه څارنه او ساتنه او د بهرنیو دښمنانو له تېري څخه مخنیوی.
- د وطنوالو لپاره د ښوونې، روغتیا او هوساینې د خدمتونو سرته رسول.

د درس تکرار:

- دولت د مؤسساتو، کورنیو، خلکو او ټولنې تر منځ د اړیکو د نظم او همېرخي لپاره جوړېږي.
- دولټونه په ټولنه کې مختلفې دندې لري چې د قانون جوړول او پلي کول او د قانون ماتولو نه مخنیوی دی.

دهغه له مهمو دندو نه شمېرل کېږي.

- دولټونه مختلف ډولونه لري لکه ولس واکي او زورواکي (استبدادي)

پوښتي:

۱. ولې دولت ته اړتیا لرو؟
۲. د دولت اړیکې د ټولنې د نورو اجزاو سره وښیاست.
۳. د دولت د ډولونو نه نوم واخلي.

فعالیت:

- د دولت ډولونه چې په لوست کې مو ولوستل، یو له بل سره پرتله کوئ او بیان یې کوئ.
۱. ټاسې کوم ډول دولت غواړئ؟
 ۲. زموږ دولت څه ډول دولت دی؟ ولې؟ پایله یې په ټولګي کې خپلو دوستانو ته وولئې.

د افغانستان د اساسي قانون سره آشنا شو



خپري پري وکړئ:

د ښوونځي مدير يا سر ښوونکي تا سوته وايي چې کوم وخت بايد په ښوونځي کې اوسئ، څه ډول کالي بايد واغوندئ، بې له اجازي له ښوونځي نه ونه وځئ دا امر او نهې چې مدير يې تاسې ته وايي څه نوم لري، څرنگه را پيداشوي دي او د ښوونځي د ادارې سره څه مرسته کوي؟

هره ټولنه، د ټولنې د نظم د ساتنې او د بې نظمۍ د مخنيوي لپاره امر او نهې ته اړتيا لري چې د هغې ټولنې اوسيدونکي هغه مراعات کړي.

که چېرې ښه خبر شو، زموږ د ټولنې ورځنۍ چارې د هغو قواعدو په بنسټ ولاړې دي چې په ټولنه کې شته او ټول بايد هغه مراعات کړي. دولته هم داسې مقررات ټاکي او اعلاموي چې خلک د ټولنې د نظم د ساتنې لپاره هغه رعايت کړي. هغه مقررات چې د دولت له لوري ټاکل کېږي، قانون نومېږي.

اساسي قانون د نورو قوانينو مور گڼل کېږي او د هېواد هيڅ قانون نشي کولی د هغه پر خلاف وضع شي. په حقيقت کې اساسي قانون د هر هېواد هراړخيز قانون دی چې د يو هېواد د ټولنيز ژوند وروستۍ موخه او اصلۍ کړنلاره بيانوي او د هېواد ادارې تگلاره او کړنلاره معلوموي.

اساسي قانون:

په ۱۳۰۱ هجري لمریز کال کې زموږ د هېواد لومړنی اساسي قانون تصويب شو او په دې توگه، افغانستان د اساسي قانون لرونکو هېواد و په ډله کې شامل شو. د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون د لويې جرگې له خوا په ۱۳۸۲ لمریز کال د کابل په ښار کې تصويب شو.

د افغانستان د اساسي قانون مهمې ځانگړنې په لاندې ډول دي:

۱. اسلامي توب:

د هېواد داسلامي قانون سره سم؛ هيڅ قانون نشي کولی چې د اسلام دسپيڅلي دين د معتقدانو او احکامو مخالف وي.

۲. وگړنيز او پرگڼيز توب:

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د اساسي قانون سره سم؛ په افغانستان کې ملي حاکميت په ملت پورې اړه لري چې په مستقيم ډول يې پخپله، يا يې د خپلو استازو له لارې عملي کوي.

۳. د بشري حقونو رعايت:

زمونږ په اساسي قانون کې د خلکو د کرامت او انساني حقوقو ساتني او د خلکو د آزاديو او اساسي حقونو تامين ته پاملرنه شوي ده.

۴- د ټولنيز عدالت پلي کيدل او دهر ډول تبعيض له منځه وړل:

زمونږ د هېواد په اساسي قانون کې په ټولنيز عدالت ټينگار شوي دی. او تبعيض هر ډول چې وي (قومي، ژبني، مذهبي، جنسي) منعه شوي دی.

د درس تکرار:

۱. يوازې د قانون په رڼا کې ټولنه کولی شي، نظم او همبرغي لاس ته راوړي.

۲. په ټولنه کې د حاکمو مقرراتو هغه برخه چې د دولت له خوا د خلکو لپاره وضع کېږي، قانون نومېږي.

۳. اساسي قانون د هر هېواد يو عام قانون دی چې د يو هېواد د ټولنيز ژوند موخه او کرنا لاره بيانوي.

۴. د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون په ۱۳۸۲ هجري لمريز کال کې د لمړي جرگې له خوا تصويب شو.

پوښتي:

۱. قانون تعريف کړئ.

۲. اساسي قانون تعريف کړئ.

۳. زمونږ د اساسي قانون ځانگړنې کومې دي؟ لږ تر لږه دوه موده يې بيان کړئ.

فعاليت:

د قانون د شتون (موجوديت) گټه مو په درس کې ولوستله، د مشرانو او ښوونکي په مرسته د قانون نورې گټې پيدا کړئ او په ټولگي کې يې ولولئ.

سیاسي نظام او خپل دولت په نښه توگه وپېژنئ



خبرې پرې وکړئ:

په تېر شپږو درسونو کې مو زده کړل چې د دولت مهمه دنده د نظم راوستل د قانون جوړول او پلي کول دي. آیا پوهېږئ قانون د دولت په کومه برخه کې وضع او په کومه برخه کې پلي کېږي؟

زموږ دولت:

هر دولت د حکومت د ډول په پام کې نیولو سره د خپل رسمي نوم درلودونکی وي زموږ د هېواد رسمي نوم (د افغانستان اسلامي جمهوریت) دی. دولتونه عموماً له درې برخو یا قواو څخه جوړېږي. زموږ دولت هم درې خپلواکه قوې لري:

۱- تقنیه قوه

۲- اجرائیه قوه

۳- قضایه قوه

تقنیه قوه:

زموږ په هېواد کې د قانون جوړولو خپلواکه رکن ملي شورا ده. د هېواد ټول قوانین دهغې په وسیله تصویب کېږي. زموږ ملي شورا یا د هېواد پارلمان له دوه مجلسونو نه جوړ شوی ده: ولسي جرگه او د مشرانو جرگه.

ولسي جرگه:

د ملي شورا دا مجلس د ټول افغانستان د خلکو له استازو نه جوړ شوی دی. دا مجلس په پنځو کلونو کې يو ځل د خلکو له خوا د آزادو، پټو او مستقیمو ټول ټاکنو له لارې ټاکل کېږي. ټاکل شوي استازي د خپلو دندو د لاسوه سرته رسولو لپاره پخپلو کې (د اداري هیئت) تر نامه لاندې يو هیئت ټاکي. د ولسي جرگې اداري هیئت د مجلس د اداره کولو دنده پر غاړه لري. د ولسي جرگې اصلي دنده د قوانینو وضع کول دي. استازي د کار د نښه پر مختګ لپاره تخصصي ګروپونه جوړوي چې دې ګروپونو ته کمیسیون وايي. هر استازي د یوه کمیسیون غړیتوب لري. هر وړاندیز چې کېږي په مجلس کې د قانون بڼه غوره کړي لومړي په کمیسیون کې د بحث او خبرې لاندې نیول کېږي او وروسته له اصلاح کیدو وروستی بحث ته وړاندې کېږي.

مشرانو جرگه:

د مشرانو جرگې ځینې غړي د ټاکنې او ځینې غړي یې په انتصابي ډول دي مجلس ته لار مومي. دوه ثلثه استازي د ولایتي شوراګانو او د ولسوالي له شورا نه دي مجلس ته لار مومي. یو ثلث نور یې د تجربه لرونکو او پوهو شخصیتونو له منځه د جمهور رئیس له لوري ټاکل کېږي. د مشرانو جرگه هم د تخصصي کمیسیونونو لرونکې ده. قوانین د معمول سره سم اول په ولسي جرگه کې او بیا په مشرانو جرگه کې تصویبېږي، چې د جمهور رئیس د لاسلیک څخه وروسته د اجرا وړ ګرځي. د قوانینو له تصویب نه سر بېره چې د ملي شورا له مهمو دندو نه شمېرل کېږي، د دولت د پر مختیایې کړنلارو تصویب، د دولتي بودجې تصویب، د نویو اداري واحدونو ایجادول او د بین المللي تړونونو او لورنامو تصدیقول او له هغو څخه د افغانستان ایستل هم د ملي شورا پر غاړه دي.

د اجرائي قوه

آیا په دې پوهیدئ چې ستاسې ښوونځی د هېواد د اجرائیه قوې یو جز شمېرل کېږي؟ آيا کولی شئ د اجرائیه قوې نورې برخې چې ستاسې په چاپېریال کې فعالې دي، نومونه یې واخلي؟

ټولې وزارتخانې او دهغو مختلف ریاستونه د هېواد په ټولو سیمو کې د اجرائیه قوې جز ګڼل کېږي. د هر وزارت په سر کې یو وزیر دی چې د اجرائيې قوې د رئیس یا جمهور رئیس او د ولسي جرگې په تائید ټاکل کېږي.

د اجرائي قوې دندې عبارت دي له:

۱. د اساسي قانون او عادي قوانينو اجرا او د محكمو فيصلي.
۲. د دولت د مالي بودجې تنظيمول او ملي شورا ته د هغې وړاندې كول .
۳. د پرمختيايي كړنلارو طرح او تطبيق.
۴. د مالي كال په ختم كې ملي شورا ته د سرته رسيدلو چارو او د نوي كال د مالي كړنلارې گزارش وركول.

د اجرائيه قوې په سر كې جمهور رئيس ځاى لري، جمهور رئيس د دولت د رئيس په توگه په درې واړو قواو باندې واكونه لري، جمهور رئيس په هرو پنځو كلونو كې يو وار د آزادو، عمومي، پټو او مستقيمو ټاكنو له لارې د خلكو له خوا ټاكل كېږي. جمهور رئيس ډېرې اومهې دندې پر غاړه لري چې دلته يې خو دندو ته اشاره كېږي:

- د اساسي قانون له صحيح اجرا نه څارنه.
- د وسله والو قواو لويه سر مشري.
- د ولسي جرگې په تائيد وزيړلو، د سترې محكمې د رئيس، لوى څارنوال او د سړي مياشتې د رئيس ټاكنه.
- د مشرانو د جرگې له غړو څخه د يو ثلث ټاكنه.

څېرې پرې وکړئ:

تر دې ځايه مو زده کړل چې اساسي قانون په تقنينيه قوه کې وضع او د اجرائي قوې له لارې پلي کېږي. ستاسې په نظر که څوک له قوانينو څخه سرغړونه وکړي، د دولت کومه برخه بايد د هغه څېړنه وکړي؟

قضائيه قوه:

د درس په تېر شويو برخو کې مو زده کړل چې تقنينيه قوه قوانين وضع کوي او د هغه تطبيق کول د اجرائيه قوې پر غاړه دي. څرنگه چې په تېرو درسونو کې مو ولوستل د دولت له دندو څخه يوه هم د خلكو د حقوقو د ضايع كيدونه مخنيوي، او همدارنگه د قانون ماتولو نه مخنيوي دی. دا دنده د قضائيه قوې پر غاړه ده. قضايه قوه، د قضا په هکله د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت يو خپلواکه رکن دی. زموږ د قضايه قوې په تركيب کې ستره محکمه، ابتدايه محکمي او د استيناف محکمي شاملې دي. ستره محکمه د قضائيه قوې په سر کې ځای لري او نهه غړي لري چې د جمهور رئيس او ولسي جرگې په تائيد ټاکل کېږي. لنډه، دا چې د قضائيه قوې دنده د هغو اختلافاتو له منځه وړل دي چې د هېوادوالو تر منځ او يا د هېوادوالو او دولت تر منځ

پښتن شي. يعنې هر هېوادوال كله چې پدې پوره شي چې د ده حق د كوم بل فرد او يا دولت له خوا ضايع كېږي، هغه كولى شي محكمې ته شكيت وكړي.

لوبه جرگه:

لوبه جرگه هغه مجلس دى چې يوازي په افغانستان كې جوړېږي او د ملت د ادارې تر ټولو ستر مظهر گڼل كېږي. لوبه جرگه دايمې مجلس ندى او په ځانگړو شرايطو كې په موقت ډول جوړېږي. د لوبې جرگې غړي عبارت دي له:

د ملي شورا غړي او د ولسوالو او ولاياتو د شور اگانو رئيسان، د قوم، علما او مخور مشران.

لوبه جرگه په لاندې حالاتو كې دايرېږي:

- ۱- د هېواد د خپلواكۍ، ملي حاكميت، ځمكني بشپړتيا د اړوندو چارو په باب تصميم نيول.
- ۲- د اساسي قانون تعديلول.
- ۳- د جمهور رئيس محاكمه كول.

لوبه جرگه د جمهور رئيس له خوا دايرېږي، كه چېرې دا جرگه د جمهور رئيس د محاكمې لپاره دايره شوې وي، نو جرگه د ولسي جرگې له خوا دايرېږي.

د درس تگوار (۱)

• زموږ د دولت رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوريت دى.

• ملي شورا د هېواد تقنينيه ركن گڼل كېږي.

• اجرائيه قوه هغه قوانين چې د تقنينيه قوې له خوا وضع كېږي د حكومت په واسطه، چې د وزيرانو نه تشكيل شوىدى، اجراكوي.

پوښتي:

۱. د ملي شورا دندې وليكي.
۲. د اجرائيه قوې دندې وليكي.
۳. د جمهور رئيس دندې په لمانځه توگه وليكي.
۴. قضاييه قوه له څو برخو جوړه شولده؟
۵. لوبه جرگه د چا له خوا دايرېږي؟

فعاليت:

يوه له درې گونو قورو څخه وټاكئ او د مشرانو او خپل ښوونكي په مرسته د هغه د دندو په باب لس كرښې وليكي.

د خپر کي لنډيز

- دولت د موسساتو، کورنيو او د ټولنې د غړو تر منځه د اړيکو، نظم او همغږۍ د راوستلو لپاره جوړېږي.
- دولتونه په ټولنه کې مختلفې دندې لري. چې د قانون وضع او پلي کول او د قانون له ماتولو نه مخنيوي د هغه له مهمو دندو نه دي.
- دولتونه کولای شو په دوه ډولونو يعني په ولسواکي او زور واکي دولتونو ووېشو.
- قانون په ټولنه کې د نظم او همغږۍ په راوستلو کې بنسټيز رول لري.
- د ټولو اصولو مجموعي ته چې د دولت او خلکو دندې د يو دبل سره بيانوي، او د دولت او دولتي ارگانونو د کړنو ډول بيانوي، اساسي قانون ويل کېږي.
- د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون په ۱۳۸۲ هجري لمريز کال کې تصويب شو.
- زموږ د دولت رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوريت دی.
- دولت د درې اصلي رکنونو درلودونکی دی اجرايیه قوه، مقننه قوه او قضائيه قوه.
- لويه جرگه زموږ د هېواد د ارادې ستر مظهر گڼل کېږي.

دویم څپرکی

ولسواکي (دموکراسي)

- په دې څپرکي کې له لاندې لوستونو سره آشنا کړئ.
- ولسواکي څه شی ده؟
 - خلک څرنگه کولی شي د دولت په اداره کې ګډون وکړي.
 - ولسواکي په افغانستان کې



د څپر کی موخې

له زده کوونکو نه هیله کېږي چې د څپر کې په پای کې وکولای شي:

- ولسواکي تعریف کړي.
- د مستقیمې ولسواکي او استازي ولسواکي په باب معلومات ورکړي.
- د ولسواکي مهم اصول بیان کړي.
- په دولت کې د خلکو د گډون په ارزښت او ډول پوه شي.
- په دولت کې برخې اخیستلو او گډون ته وهڅېږي.
- په دولت کې د خلکو د گډون ډولونه وپېژني.
- په افغانستان کې د ولسواکي په تاریخچه(شالید) پوه شي.
- د هېواد په اساسي قانون کې د ولسواکي په ارزښت خبر شي.
- په هېواد کې د ولسواکي له باندنیو اغیزو نه خبر شي.

ولسواکي څه شی ده؟



څېړنې پرې وکړئ:

فرض کړئ چې تاسې د خپلو هم ټولګيو له منځه يو کس د خپل ټولګي د استازي په توګه ادارې ته معرفي کړئ له لاندې ننگ لارونه کومه يوه غوره بولي؟

۱- ښوونکي مو هغه معرفي کړي؟

۲- تاسې يې پخپله وټاکئ؟

د ستاسې په نظر، په سترو ګروپونو کې لکه: کسب ګر، سياسي ګروپونه، حزبونه او د ملت په ګروپ کې تصميمونه څه ډول نيول کېږي؟

په تېرو درسونو کې مو ولوستل چې ټولنې د اداره کولو لپاره دولتونو ته اړتيا لري، او دولت دی چې په ټولنه کې اصلي تصميم نيونکی دی. ځينې دولتونه خلک په تصميم نيولو کې نه شريکوي، دا ډول دولتونه عموماً په يو يا څو افرادو پورې تړلي دي خو ځينې دولتونه شته چې د تصميم نيولو اصلي واک يې د خلکو په لاس کې دی او دولت يوازې د خلکو د تصميم نيولو باصلاحيته استازي ګڼل کېږي.

کيدای شي تاسې د ولسواکي اصطلاح اورېدلې وي. آيا تاسې د دې اصطلاح د معنا په باب فکر کړي دی؟

دموکراسي يوه يوزناني اصطلاح ده چې نن ورځ په ټولو ژبو کې ترې استفاده کېږي. دا کلمه د خلکو د حکومت په معنا ده، چې په درې ژبه مردم سالاري او په پښتو ژبه کې ولسواکي ورته وايي.

ولسواکي په دې معناده چې حکومت په هره ټولنه کې د هماغې ټولنې حق دی چې بايد د هېواد د مسئلو په هکله تصميم ونيسي.

د زورواکۍ، خواته د دولتونو د مخې کولو په پايله کې په پېړيو پېړيو ولسواکي د خلکو له فکر او خيال نه هېره شوه. په ورستيو پېړيو کې، نړۍ د هغو پرمختياوو چې د بشر د حقوقو په برخه کې يې درلودل، د دې لامل وگرځيدل چې د دولتونو او خلکو پام د ولسواکي اصولو ته واړوي. ولسواکي ته د خلکو مخه کولو د شلمې پېړۍ په سر کې په بېرته پرمختگ وکړ. او د دې لامل وگرځيدل چې زياتره دولتونه ولسواکي ومني او په خپل دولت کې يې په کار واچوي. نن ورځ ټولو دولتونو ولسواکي د يوه مناسبې تګلارې په توګه د خپل حکومت په اداره کې منلې ده. په نړۍ کې ټېرېرېر دولتونه پيدا کېږي چې خپل ځان ولسواک نه بولي.



په ولسواکي کې واک په خلکو پورې اړه لري. خلک کله په نېغه خپل واک په کار اچوي چې دې ډول حکومت ته مستقیمه ولسواکي ولېي. ستاسې په نظر نن ورځ دا ډول ولسواکي په نړۍ کې شته؟ په اوسنیو ټولنو کې د خلکو د جمعیت د زیاتوالي له کبله د ټولو خلکو را غوښتل په یوه ځای کې عملاً امکان نه لري. همدارنگه د هیوادونو مسئلې ډېرې پیچلي شوي دي چې ټول خلک د هغه په باب د بحث او هغو ته د رسېدو وخت نه لري. له دې کبله، د یو بل ډول ولسواکي څخه کار اخیستل کېږي چې د استازي ولسواکۍ یاد غیر مستقیمې ولسواکۍ په نامه یادېږي.

په استازي ولسواکي کې، خلک د دولت ځینې چارواکي لکه، د پارلمان استازي ټاکي، او هغو ته واک ورکوي چې د هیواد د ادارې لپاره تصمیم ونیسي او قانون جوړ کړي او د دولت ځینې نور چارواکي او کارکوونکي وټاکي. په ځینو هیوادونو کې جمهور رئیس د پارلمان استازو له خوا ټاکل کېږي. د خلکو ټاکل شوي استازي او جمهور رئیس د خلکو په وړاندې مسئولیت لري.

پرته یې کړئ:

د مستقیمې ولسواکۍ او استازي ولسواکۍ په باب سره خبرې وکړئ او لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

• کوم ګډ اصول پدې دواړو ولسواکیو کې وجود لري؟

ولسواکي داسې اصول لري چې نن ورځ د بشري ارزښتونو تر نامه لاندې د ډېرو ټولنو د منلو وړ ګڼلې دي او هر کله چې دا اصول د دولت په تشکیل کې رعایت شي هغه ته ولسواکۍ دولت ولېي. د ولسواکۍ ډېر مهم اصول عبارت دي له:

۱. د خلکو واکمني.

۲. د بشر د بنسټيزو حقوقو ضمانت.

۳. خپلواکه ټاکنې.

۴. د قانون په وړاندې برابري.

۵. د بیان آزادۍ.

۶. د ډېر کيو حکومت د لږ کيو د حقوقو په ساتنې سره.

۷. د دولتي چارواکو ځواب ورکول د خلکو په وړاندې.

نن ورځ هم ولسواکي په ټولو هېوادونو کې يو شان نډه، او هر هېواد د خپلو اجتماعي، اقتصادي او فرهنگي شرايطو سره سم د دولت په اداره او تشکيل کې ترې گټه اخلي. د درس مطلب ته په پاملرنې سره، آيا زموږ دولت، ولسواک دولت گڼل کېږي؟ خپل دليلونه وړائي.

د لوست تکرار:

•-----

•-----

•-----

•-----

•-----

•-----

پوښتي:

۱. دموکراسي ته په پښتو او دري ژبو کې څه وايي؟
۲. مستقيم او غير مستقيم ولسواکي څه توپير لري؟
۳. آيا نن ورځ کولای شو د مستيمي ولسواکي له لارې نه د يو هېواد په اداره کې استفاده وکړو؟ توضيح ورکړئ.
۴. د ولسواکي له مهمو اصولونه د څلورو اصولو نومونه واخلي.

فعاليت:

په وروستيو کلونو کې د ځوانانو د پارلمان طرح په ازمايشي توگه اجرا شوېده. پدې باب تحقيقي (څېړنه) وکړئ چې د پارلمان په کومه موخه جوړ شوی دی. او د غړيتوب شرايط يې کوم دي.

خلک څنگه کولای شي چې د دولت په اداره کې ګډون (مشارکت) وکړي؟

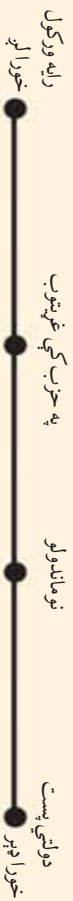


خبرې پرې وکړئ:

څرنگه چې په تېر شوي درس کې مو ولوستل چې د خلکو رایه د ولسواکي له مهمو اصولونو څخه شمېرل کېږي. ستاسې په نظر خلک څرنگه کولای شي خپله واکمني عملي کړي او په سیاسي تصمیم نیولو کې ګډون وکړي؟

په تېر لوستونو کې مو ولوستل چې خلک په ولسواکو دولتونو کې کولای شي په مستقیمه او یا داستازو له لارې د دولت په اداره کې ګډون وکړي. نو ویلی شو چې: ولسواک دولت د هېواد په سیاسي تصمیم نیولو کې، د خلکو د ګډون په بنسټ ولاړ دی. هر څومره چې د خلکو د ګډون کچه لوړه وي په هماغه اندازه د ولسواکي وړانګې په هغه دولت کې ډېرې وي. په سیاسي چارو کې د خلکو د ګډون لپاره مختلفې لارې شته، چې د رای وړکولو او په مظاهرو کې د ګډون نه نیولې د دولتي لوړو پوستونو تر ولکې پورې شامل دي. خو خلک په سیاسي چارو کې یوځای ګډون نه کوي، یو شمېر خلک یوازې په ټاکنو کې ګډون کوي او له نوماندو څخه یوه کس ته خپله رایه ورکوي. او یو شمېر د سیاسي حزب غړي شي او د خپل حزب د موخو د پرمخ بیولو لپاره ځینې نور بیا له دې نه په لوړه کچه د خپل ځان په نوماندولو سره کونښن کوي، فعالیت کوي. ځینې نور بیا له دې نه په لوړه کچه د خپل ځان په نوماندولو سره کونښن کوي، فعالیت کوي.

دولتي پرستونه لاس ته راوړي، چې د دولتي کړنلارو او تصميم نيولو او دهغو سرته رسولو ته لاره ومومي. يو شمېر نور چې د گډون په لوړه کچه کې دي هغه کسان دي چې په ټاکنو کې برخه لري. شويدي اوږه عمل کې نې دولتي پرستونه لاس ته راوړي دي. د ښه وضاحت لپاره لاندیني شکل ته پاملرنه وکړي



د دې لپاره چې سياسي گډون (مشارکت) گټور وي، ټاکنې بايد خپلواکه، عمومي، پټې او په نېغ (مستقيم) ډول وشي ترڅو خلک وکولای شي چې په خپله اراده او خوښه هغه څوک چې خوږي يې وټاکي او نور څوک خپله اراده پر هغوی ونه ټپي، د سياسي گډون يو بل ډول د لوړ پوړو د اعمالو د کنټرول او څارنې په ښه سرته رسېږي. څارنه هم له بېلو بېلو لارو سرته رسېږي د دولت په کړنو د څارنې له ډولونو نه يې ځينې په دې ډول دي:

- ۱- نيوکې؛ ډله ايزه مظاهري او اعتراضونه؛
- ۲- د خلکو د استازو شتون د دولت په مختلفو برخو کې هم د خلکو له خوا د دولت د کنټرول يو ډول شمېرل کېږي؛
- ۳- رسنۍ هم د لوړ پوړو د کړنو په نيوکو کې خوږا ستره ډنده لري.

د لوست تکرار:

پوښتني:

۱. د خلکو گډون په دولت کې د ولسواکي سره څه تړاو لري؟
۲. د خلکو د گډون لپاره کومې لارې وجود لري؟
۳. د خلکو د گډون کچه په سياست کې بيان کړي.
۴. خلک له کومو لارو کولی شي د لوړ پوړو کړنې وڅاري؟

فعاليت:

دوه کسان چې تاسې يې پېژنئ؛ په نظر کې ونيسي چې يو يې سياسي گډون جوړ لري او بل يې لږ. د يو شکل پر مخ د دوو موقعيتونه په ښه کړئ او د دې موقعيتونو په باب خپل دلايل بيان کړئ.

ولسواکي په افغانستان کې



څېړنې پرې وکړئ:

په تېر شپږو درسونو کې مود ولسواکي اصول او په ولسواک دولتونو کې د خلکو ونډې ولوستلې. د تېر شوي درس د مطالبو په نظر کې نيولو سره، لاندنيو پوښتنو ته ځواب وړاؤئ. ستاسې په نظرونې د افغانستان دولت ته ولسواک دولت ويلې شو؟ په دې هکله خپل معلومات څرگند کړئ.

نن ورځ ولسواکي په نړۍ کې د حکومت کولو په اړه د بشر د يوې تجربې په توگه پېژندل کېږي. ولسواک حکومتونه د بشر په تاريخ کې زيات عمر نه لري. او د دې ډول حکومتونو مخينه په افغانستان کې ډېره لږه ده. زموږ په هېواد کې د خپلواکۍ او د ولسواکۍ د لاس ته راوړلو لپاره، مبارزينو او خپلواکي غوښتونکو په کلونو مبارزه وکړه او په دې لاره کې ېې ډېر دردانده زيانونه ورغمل چې په پايله کې ېې د خپلواکۍ غوښتونکو د هڅو او ټولنيزو فشارونو له امله د ولسواکۍ ځينې ارزښتونه په اساسي قانون کې درج شول او پارلمان چې د

ولسواکي بنسټ دی، جوړېښو.

کله چې دا هیله پیدا شوه چې هېواد د ولسواک کېدو په خوا روان دی، جگړې پیل شوې چې د نورو شیانو په شان یې په هېواد کې د ولسواکۍ جرړې او بنسټ هم له منځه یوړه او په هېواد کې یې د ولسواکۍ دوام له ستونزو سره مخ کړ. د بن د کنفرانس نه وروسته په هېواد کې د اوسني حکومت جوړېدو ته لاره هواره شوه. په نوي دولت کې کیدای شي چې ولسواکي له دوو اړخونو وکړل شي:

دموکراسي په اساسي قانون کې:

د هېواد نړۍ اساسي قانون چې په ۱۳۸۲ کال کې تصویب شو د اسلامي او ولسواکۍ د ارزښتونو پر بنسټ ولاړ دی. څرنگه چې ولسواکي په اساسي قانون کې شتون لري، خو په ځینو موادو کې په ښکاره ډول پرې رڼا اچول شوېده. داسې قانون هغه مادي چې د ولسواکي ښکارندويي دي په لاندې ډول دي:

۱. جمهور رئیس د خلکو او ولسي جرگې په وړاندې مسئول دی. (۱)

۲. ټاکل او ټاکل کیدل د هر افغان تبعه حق دی. (۲)

۳. د ټولنو او ګوندونو جوړول د هېواد اتباعو ته مجاز دي. (۳)

۴. د مظاهرو کول د خلکو له خوا مجاز ګڼل شويدي. (۴)

آزادي، د وطن‌الو تر منځ د تبعیض نشتوالی، د قانون په وړاندې برابري او دیان آزادي د ولسواکي د اصولو له جملې څخه دي چې د اساسي قانون په موادو کې یې په ښکاره ډول تضمین شوي دي.

څوړ پرې وکړئ:

د ولسواکۍ د ارزښتونو او اصولو سره ستاسې د آشنایې په پام کې نیولو سره لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړئ:

۱. ولې د افغانستان اساسي قانون ته ولسواک قانون ویلي شو؟ مثالونه یې راوړئ؟

۲. د ولسواکۍ هغه ارزښتونه چې په اساسي قانون کې راځلي دي، تر ګومې کچې بلې شوي دي؟

۱- د اساسي قانون نه شپېتمه ماده.

۲- د اساسي قانون څلورديرشمه ماده.

۳- د اساسي قانون پنځه ديرشمه ماده.

۴- د اساسي قانون شپږديرشمه ماده.

د ولسواکۍ عملي آغېزې: د جمهوري ریاست ټاکنې:

د جمهوري ریاست ټاکنې او د ولسي جرگې د استازو ټاکنې د خلکو د واک د پلۍ کیدو په درشل کې سرته ورسېدې. د جمهوري ریاست په ټاکنو کې د هېواد په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره زموږ خلکو وکولی شول چې په خپلو آزادو رایو سره د هېواد اجرائیوي لوړ مقام وټاکي. پدې ټاکنو کې د هېواد له ټولو قومونو څخه خلکو وکولی شول چې د لوړ مقام د لاس ته راوړلو لپاره خپل ځان ونوموي او یو د بل سره په سیالۍ لاس پورې کړي. دا ټاکنې په خپلواکه، عمومي، مستقیم او پټ ډول سرته ورسېدې. د ولسي جرگې پارلماني ټاکنې او ولایتي شوراگانو ټاکنې هم د جمهوري ریاست له ټاکنو نه لږه موده وروسته سرته ورسېدې. په دې ټاکنو کې هم نوماندو او هم د رای ورکولو لپاره کوم محدودیت موجود نه وو. په همدې دلیل زموږ پارلمان د ټولو قومونو له استازو څخه چې مختلف سیاسي فکرونه یې درلودل، وکولی شول په کافي اندازه رایې لاس ته راوړي، جوړ شوی دی. د ولایتي شوراگانو انتخابات هم په همدې ډول سرته ورسېدل.

مدني آزادي:

د ولسواکۍ له اصولو څخه یوه هم مدني آزادي ده. د مذهب آزادي، د گوندونو جوړولو آزادي، د مظاهرو او سوله ییزو اعتراضاتو آزادي، د ډله ییزو رسنیو له لارې د بیان آزادي، په کوم ډول چې په اساسي قانون کې تضمین شوي دي په عمل کې هم خلک له هغو نه برخمن دي.

ولسواکۍ زموږ په هېواد کې نوي او خواته ده. له دې کبله، د دولت او ملت دا دنده ده چې له دې نیالگي څخه ساتنه وکړي تر څو دښمنان ونشي کولی هغې ته زیان ورسوي. د نا امنۍ پراخېدل په هېواد کې ولسواکۍ او ولسواکو ارزښتونو ته یو ستر خطر او گواښ دی. له دې امله، موږ ټول باید هڅه وکړو چې نظم او امنیت په هېواد کې وساتو او هغه ته پراختیا ورکړو.

د لوست تکرار:

پوښتني:

۱. ملي واکمني (ملي حاکمیت) په اساسي قانون کې څه ډول طرح شوی دی او د ولسواکۍ سره څه اړیکې لري؟
۲. زموږ په اساسي قانون کې د ولسواکۍ کوم اصول څرگند شوي دي؟
۳. ستاسې په نظر، آیا د جمهوري ریاست او ولسي جرگې ټاکنې په افغانستان کې په ولسواکه توګه سرته ورسېدې؟ دلیل یې راوړئ.

فعالیت:

څو کاله وروسته تاسې هم کولی شئ چې په ټاکنو کې ګډون وکړئ د خپلو نظر وړ نوماندوته به رایه واچوئ. هغه څوک چې تاسې یې د پارلمان د استازي او یا جمهورر رئیس په توګه ټاکئ باید کومې ځانګړنې ولري؟ ستاسې د نظر وړ د ځانګړنو درلودل به څه ګټه ولري؟ په ټولګي کې یې خپلو دوستانو ته بیان کړئ.

د خپر کي لنډيز

ولسواکي د خلکو د حکومت معنا لري چې په دري ژبه کې (مردم سالاری) او په پښتو ژبه کې د ولسواکي په نوم يادېږي.

ولسواکي په دې معنا ده چې، حکومت د خلکو حق دی او همدا خلک دي چې بايد د هېواد د مسائلو په باب تصميم ونيسي.

واک (حاکميت) په دوه ډولونو عملي کېږي.

۱- په مستقيمه توگه، چې خلک پر يو حای را ټول شي، او د خپل هېواد د اداري لپاره تصميم ونيسي؛

۲- د استازوله لارې چې د خپلو استازو د ټاکنې له لارې خپل واک عملي کوي. په اوښو ټولنو کې ولسواکي د استازو له لارې دود ده؛ ځکه د خلکو د ټولنې د زيات شمېر له کبله د خلکو را ټولول په يو حای کې په عملي توگه امکان نه لري.

او د استازويه ولسواکي کې، خلک د دولت ځينې مهم کارونه لکه: جمهور رئيس او د پارلمان استادي ټاکنې او هغوته دا واک ورکوي ترڅو د خلکو له خوا تصميم ونيسي.

هر څومره چې د خلکو گډون په سياسي تصميم نيولو کې زيات وي، دولت لا زيات ولسواک برېښي.

د خلکو گډون په حکومت کې کيدی شي په ټاکنو کې گډون خپل د نظرونو نوماند ته د رای ورکولو نه نيولي، د لوړو دولتي پوستونو تر نيولو، په معنا وي.

د رسنيو له خوا د دولت د لوړ پوړو په کارونو نظارت، کېدای شي د خلکو د گډون يوه برخه وبلل شي.

ولسواکي د افغانستان په اساسي قانون کې اوچت حای لري. همدا رنگه، ددې قانون په زياتو مادو کې صراحت لري.

د جمهوري رياست او پارلمان ټاکنې او همدا رنگه د خصوصي آزادو رسنيو موجوديت په افغانستان کې د ولسواکي څرگندوي دي.

د ولسواک حکومت مخينه په نړۍ او همدا رنگه په افغانستان کې ډېره زياته نده.

درېم څپرکی

ملگري ملتونه

په دې څپر کې کې لاندې درسونه لولو.

• ملگري ملتونه.

• فرعي ارکان او په ملگرو ملتونو پورې اړوند سازمانونه.

• د ملگرو ملتونو د کړو وړو شرحه.



د خپر کي موخي

له زده کوونکو څخه هيله کړي چي د دي خپر کي په پای کي وکولئ شي:

- د ملگرو ملتونو د جوړېدو د ليلونه وويلي شي.
- د ملگرو ملتونو اصلي ارکان او دهغو د هر يوه دنده بيان کړي.
- د فرعي ارکانو او په ملگرو ملتونو پورې د تړلو سازمانونو تر منځ توپيرونه وپيژني.
- د يونسکو، يونيسف او د کډوالو په چارو کي د ملگرو ملتونو د کميشن په باره کي معلومات ورکړي شي.

- خپلو موخو ته د رسيدو په لاره کي د ملگرو ملتونو برياليتوبونه او ماتې تر يوې اندازه پوري وپيژني.

- په افغانستان کي د ملگرو ملتونو له فعاليتونو سره آشنا شي.

اووم لوست

ملگري ملتونه



خبري پري وکړئ:

په ټولو پخوا زمانو کې خلکو داسې فکر کاوه چې د جگړې څخه خلاصون نشته. همدغه وچه ده چې د بشریت تاریخ له هغو خورږو جگړو څخه ټک دی چې انسانانو په خپلو منځو کې کړي دي. ستاسې له نظر: • آیا نن ورځ کولای شو چې د جگړو د پېښېدو څخه په نړۍ واله کچه مخنیوی وکړو؟ څرنگه؟ د سلمې پېړۍ په لومړیو وختونو کې دهغې زمانې د اروپایي ځواکونو تر منځ جگړه ونښته چې څلور کاله یې دوام وکړ او په میلیونونو خلک پکې ووژل شول. د شلو کالو شاوخوا وروسته، بله جگړه بیا د اروپا څخه پیل شوه چې کلونه، کلونه یې دوام وکړ. په دې جگړه کې هم په میلیونونو خلک ووژل شول. د شلو کالو په شاوخوا کې د دوو نړیوالو جگړو پېښېدل، د دې لامل شول چې سوله غوښتونکي کسان د جگړې د مخنیوي په هکله د حل د لارې په فکر کې شي. د لومړۍ نړیوالې جگړې په پای کې د ملتونو د ټولنې (جامعه ملل) په نامه یو سازمان د جگړو د مخنیوي په خاطر جوړ شو. خو دغه سازمان هم ونه کړای شول چې د جگړو د مخنیوي په لاره کې کوم بریالیتوب تر لاسه کړي. له یوې خوا هغه لوبې دروندکي

پېښې او نه جبرائيلونکي زيانونه چې د دويمې نړيوالې جگړې څخه پاتې شوي وو او له بله پلوه د زياتو وړانو نکو نظامي وسلو جوړول لکه لمي وسلې، د دې لامل شول چې خلک او دهغه وخت دولتونه د سولې ساتنې اړتيا، له پخوا څخه زياته احساس کړي. په پاې کې د زياتو هڅو وروسته په ۱۳۲۴ لمریز کال کې د (۵۱) غړو له خوا د ملګرو ملتونو د منشور په امضا کولو سره، ملګري ملتونه په رسمي توګه پرانيستل شو. نور هېوادونه کرا، کرا، د ملګرو ملتونو غړي شول. او سمهال ۱۹۱ هېوادونه په ملګرو ملتونو کې غړيتوب لري. زموږ هېواد افغانستان په ۱۳۲۵ لمریز کال کې د ملګرو ملتونو غړيتوب تر لاسه کړ. د ملګرو ملتونو مانې، د امريکا د متحدو ايالتونو د نيويارک په ښار کې ده. په ملګرو ملتونو کې شپږ ژبې رسميت لري چې له : انگليسي، فرانسوي، اسپانوي، چينايي، روسي او عربي څخه عبارت دي.

خبرې پړې وکړئ:

تاسې زده کړل چې ملګري ملتونه د سولې او امنيت د ساتلو په خاطر، جوړشويدي. ستاسې له نظره، ملګري ملتونه کوم کارونه بايد سرته ورسوي ترڅو وکړای شي چې سوله او امنيت په نړيواله کچه وساتي؟

د ملګرو ملتونو (ارکان)

ملګرو ملتونو خپلو موخو ته د رسيدو لپاره پخپل منځ کې د کار وېش ته اړتيا درلوده. هغه عمده ستنې (ارکان) چې د ملګرو ملتونو منشور د دې سازمان لپاره طرحه کړې دي عبارت دي له:

عمومي ټولنه (مجمع عمومي) عمومي ټولنه د ملګرو ملتونو د ټولو غړو مجموعې ته ويل کېږي، چې هر غړي يې په عمومي غونډو کې د يوې رایې حق لري. د نورو غړو منل، د پخوانيو غړو ځنډول (تعليق) او يا ليري کول او د امنيت شورا د غير دايمي غړو ټاکنه، د عمومي ټولنې دندې دي.



د امنیت شورا:

د امنیت شورا له پنځلسو غړو څخه جوړه شوي ده چې پنځه غړي یې دایمي او لس نور غړي یې غیر دایمي دي. دایمي غړي، د امریکا، روسیې، انگلستان، فرانسې او چین له هېوادونو څخه عبارت دي. غیر دایمي غړي په هر دوو کالو کې یو ځل د عمومي ټولنې له خوا ټاکل کېږي. د امنیت د شورا ټول تصمیمونه باید د دې شورا د ټولو دایمي غړو په موافقې سره ونیول شي. د یوه دایمي غړي مخالفت د یوه تصمیم د اجرا کولو لپاره مانع او خنډگرځي. دغه مخالفت ته چې دیوه تصمیم د اجرا مانع گرځي په اصطلاح کې د هغه تصمیم ویتو کول وایي. د امنیت د شورا دنده د سولې ساتل دي چې په لاندې دوو طریقو سرته رسېږي.

۱- په سوله ایز ډول د اختلافونو حل و فصل کول.

۲- سولې ته د گواښ او یا تېري په وخت کې عملي اقدام کول.
اقتصادي، اجتماعي شورا: دا شورا د غړو هېوادونو د اقتصادي او ټولنیزې ودې لپاره زیار یاسي.

د عدالت نړیواله محکمه: که چېرې د هېوادونو تر منځ اختلافات موجود وي نو کولای شي چې دغې محکمې ته چې مرکز یې د هالنډ د هیواد د (لاهمه) په ښار کې دی، شکایت وکړي او د فور غوښتنه وکړي.



دارالانشاء^۵ : دارالانشاء له يو تن سرمنشي او يو شمېر کارمندانو څخه جوړه شوي ده. د ملگرو ملتونو سرمنشي د سازمان د ټولو چارونظم او ترتيب برابروي او همغږي کوي بې او دعمومي ټولنې او امنيت شورا مصوبې نېغ په نېغه اجرا کوي او يا دهغو د اجرا نظارت کوي. همدارنگه سرمنشي کولاي شي چې دامنيت د شورا پام هرې هغې موضوع ته چې نړيواله سوله او امنيت د خطر سره مخامخ کوي، را واړوي.

د لوست تکرار:

• -----

• -----

• -----

• -----

• -----

• -----

• -----

• -----

پوښتي:

۱. د ملگرو ملتونود جوړېدو موخې وليکئ.
۲. د عمومي ټولنې دنده څه شی ده؟
۳. د امنيت شورا کومې دندې لري؟ وېې وليکئ.
۴. د ملگرو ملتونو داصلي سترو(ارکان) نومونه واخلئ او د ملگرو ملتونو د سرمنشي دندې وليکئ.

فعاليت:

شعر په څېر سره ولولئ او لاندې پوښتي ته ځواب ورکړئ؟

بنی آدم اعضاساي یکديگرند * که در آفرينش نيک گهرانند.
چو عضوي به درد آورد روزگار * ديگر عضوها را نماند قرار.
د سعدي د دغه شعر او د ملگرو ملتونو د دندو تر منځ څه اړيکه موجوده ده؟ وېې وليکئ.

فرعي ارکان او د ملګرو ملتونو اړوند سازمانونه



خبرې پرې وکړئ:

انځورونو ته په ځير سره وگورئ او پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ.

۱. دغه آرمانونه په کومو موسسو پورې اړه لري؟

۲. آیا د دغو موسسو خدمتونه مو چیرې لیدلي دي؟ که لیدلي مو وي نو تشریح یې کړئ.

په تېر لوست کې د ملګرو ملتونو د جوړېدو په دلیلونو باندې پوه شو. همدارنګه د هغه اصلي دندې او ارکان مو وپېژندل. په دې لوست کې د ملګرو ملتونو اړوند فرعي ارکانو او تخصصي موسسو سره آشنا کېږو.

(۱) آرم دیو دولت، ادارې یا موسسې ځانګړې نښه چې د کاغذ پرمخ یا کوم بل شي باندې یې وکارې.

د ملګرو ملتونو جوړېدل د نړۍ د هېوادونو ترمنځ د سترو او پراخو همکاريو او مرستو پيل وگرځېدل. د دغو مرستو زياته برخه هغه مرستې دي چې د ملګرو ملتونو په مشور کې بې وړاندو پته نه وه شوي. له دې کبله، د ملګرو ملتونو فرعي ستنې يا ارکان فعال شول ترڅو وکولای شي چې نړيوالو مرستو ته په ټولو برخو کې پراختيا ورکړي. ځينو خپلواکو تخصصي سازمانونو چې په نړيواله کچه يې فعاليت کاوه د ملګرو ملتونو سره يې ځينې قراردادونه لاسليک کړل ترڅو خپل پروګرامونه د ملګرو ملتونو سره په همغږۍ کې، عملي کړاي شي. همدا وجه ده چې هغوی ته د ملګرو ملتونو اړوند تخصصي سازمانونه وايي. په عمومي ډول، د ملګرو ملتونو اړوند سازمانونه په دريو کاري ډلو وېشل کېږي.

۱. د کرنيزو، صنعتي، پولي بانکي (اقتصادي) چارو د پراختيا موسسې؛

۲. د خدمتونو او اړيکو نيولو موسسې؛

۳. ټولنيزې، فرهنگي او روغتيايي موسسې؛

دغه موسسې او سازمانونه د کرنې او نړيوالو اړيکو د پراختيا په لاره کې او په نړيواله کچه د ژوندانه د ټولنيزې، فرهنگي او روغتيايي سطحې د لوړتيا لپاره فعاليت کوي. پدې ځاي کې د يادولو وړ سازمانونو څخه د ځينو مهمو سره يې آشنا يې بېلا کوو.

يونسکو:

ستاسې له نظره څرنگه کولای شو چې د و املداره سوله منځته راوړو؟
د ملګرو ملتونو اړوند د تخصصي سازمانونو څخه يو يې هم د زده کړې، علمي او فرهنگي چارو سازمان يا (يونسکو UNESCO) دی. تر دې دمخه مو زده کړل چې ملګري ملتونه په نړۍ کې د سولې د منځ ته راتلو د انگېزې له مخې، منځته راغلل. له هغه ځايه چې ملګري ملتونه يو سياسي سازمان دی او له دولتونو څخه استازيتوب کوي، په يوازې توګه نشي کولای چې په نړۍ کې د جګړې لاندې حل کړي. د يونسکو بنسټ ايښودونکو دا عقیده درلوده چې جګړه لومړی د انسان په ذهن کې راپيدا کېږي. له دې کبله د سمې زده کړې او روزنې په ترڅ کې بايد د بشر په فکر کې د سوله غوښتنې حس هم راپيدا او پيا وړي کړو. نو علم او پوهې او د انسان روزنې ته په زياته پاملرنه سره کولای شو چې داسې انسانان وروړو چې جګړه د اختلافاتو د حل او له منځه وړلو يوازیني لارونه ګڼي. له همدې کبله د ملګرو ملتونو د زده کړې، علمي او فرهنگي سازمان يعنې يونسکو، منځته راغلی دی.

خبري پرې وکړئ:

آيا تر اوسه پورې مو دهغو مختلفو ستونزو په هکله چې تاسې ور سره مخامخ ياست، فکر کړی دی؟ د هغې بېلګې او مثالونه وښايست. دهغو د کموالي لپاره کومې د حل لارې ستاسې په نظر درځي؟ د هغو په هکله په ټولګي کې سره و خبرېږئ.

یونیسف:

د ملګرو ملتونو د فرعي ارګانو له جملې څخه یو یې د ملګرو ملتونو د ماشومانو صندوق دی چې په لنډه ډول (یونیسف) (UNICEF) ورته وایي. د یونیسف موخه د نړۍ دټولو ماشومانو لپاره د امن، سلامتیا، مناسبو خوړو او ګټوري ښوونې او روزنې سره مرسته کول دي. همدارنګه یونیسف د ښځو په وړاندې د هر ډول توپیر کولو (تبعیض) له منځه وړلو څخه ملاتړ او د نجونو په زده کړه ټینګار کوي. یونیسف هڅه کوي ترڅو هغه ځنډونه چې د ماشومانو امنیت او سوکالې ګواښوي، کم کړي او د ماشومانو سره دهغوي حقوقونه د رسیلو په لاره کې چې د پوهې، روغتیا او مناسبې ښوونې او روزنې څخه عبارت دي، مرسته وکړي.

د کډوالو په چارو کې د ملګرو ملتونو عالي کمیشنري:

په هر هېواد کې د جګړې خورا مهمې او ډېرې زیان اړوونکې پالې په جګړه ځپلي سیمه کې د زیات شمېر اوسیدونکو یې کوره کېدل او یې ځایه کیدل دي. په همدې دلیل سره، ملګرو ملتونو د خپلو فعالیتونو یوه برخه د بې ځایه شویو او کډوالو د چارو د ترسره کیدو لپاره ګمارلي ده. د کډوالو په چارو کې د ملګرو ملتونو کمیشنري UNHCR د ملګرو ملتونو فرعي رګن دی چې په دې برخه کې فعالیت کوي. د دې کمیشنري تر ټولو ستره دنده د کډوالو څخه دښوړال ملاتړ، تامینول، د دوی د لوړنیو اړتیاوو د تامینولو سره مرسته کول او د دوي د اساسي حقوقو د ترښتو لاندې کیدو څخه مخنیوي دی.



د لوست تکرار:

-
-
-
-
-
-
-

پوښتنې:

۱. د ملګرو ملتونو تخصصي سازمانونه د کومو موخو د سرته رسولو لپاره منځته راغلې دي؟
۲. د ملګرو ملتونو اوښد د تخصصي سازمانونو فعالیتونه په څو برخو وېشل کېږي؟
۳. د یونسکو دندې بیان کړئ.
۴. یونیسف څه ډول سازمان دی؟ توضیح یې کړئ.
۵. د ملګرو ملتونو د کورالو د عالي کمیشنري مرستې څه ډول خلکو ته رسېږي؟

فعالیت:

په دې باره کې چې د ملګرو ملتونو اوښد کوم سازمان ستاسې د اوسیدو په ځای کې فعالیت کوي، معلومات ترلاسه کړئ؛ بیا د هغو د فعالیت په هکله یو راپور ترتیب کړئ او په ټولګي کې یې ولولئ.

د ملګرو ملتونو د کړو وړو شرحه^(۱)



خبرې پرې وکړئ:

په تېر لوست کې مو ولوستل چې ملګري ملتونه د ځانګړو موخو د تر سره کولو لپاره جوړ شوي دي. ستاسې په نظر:

۱. ملګرو ملتونو هغه موخې څو مره تر سره کړي دي؟
۲. په افغانستان کې څومره بريالي شوي دي؟

پوهېږو چې ملګري ملتونه د دويمې نړيوالې جګړې د پای ته رسېدو نه وروسته، نړيوالې سولې او امنيت ته د انسانانو د جلدې اړتيا او غوښتنې له کبله جوړ شول. په تېرو لوستونو کې د ملګرو ملتونو د موخو، پروګرامونو، اصلې او فرعي سترو (ارکان) او تخصصي موسسو سره بلدشو. په دې لوست کې د ملګرو ملتونو کارنامه په لاندې درو حوزو (سيمو) ساحو کې تر څېړنې لاندې نيسو.

(۱) د تاريخ ياد چا د شرخې په معنا، يا هغه پاڼه چې په هغو کې د کوم کارګر او يا زده کوونکي د زده کړې جريان ليکل کېږي، د لنډه د ملګرو ملتونو کړو وړو چې په کومو برخو کې فعاليت کوي، بيانوي، يا د ګاړي کار، هغه لوی کار چې يا د پاڼې شي.

۱. د جگړې مخنيوی او دسولې منځته راوړل.
۲. د کار پيدا کيدو او د غربي او فقر سره د مبارزې کولو له لارې د ژوندانه د سطحي لوړول.
۳. د هېوادونو تر منځ په سوله ييزه توگه د اختلافونو د حل کولو سره مرسته کول.

د جگړې مخنيوي او د سولې منځته راوړل.

ملگرو ملتونو په ډېرو ځايونو کې د جگړې د مخنيوي او سولې د منځته راتلو لپاره خپل اقدامات کړي دي. ځينې مهمترين اقدامات چې خو-خو ځله د ملگرو ملتونو له خوا عملي شوي دي عبارت دي له:

۱. د احتمالي جگړې د مخنيوي لپاره د ملگرو ملتونو د سوله ساتونکو ځواکونو ځای په ځای کول.

۲. په جگړه کې د ښکېلو خواوو څخه د وسلو راغونډول.

۳. د ملگرو ملتونو د سرمشري په منځگړيتوب په جگړه کې د ښکېل غاړو خبرو اترونه هڅول.

نه دي بريالي شوي، په همدې دليل، موږ د ملگرو ملتونو د جوړېدو څخه تر اوسه پورې د نړۍ په ډېرو ځايونو کې زياتې جگړې په سترگو وليدې. د بېلگې په توگه په تېرو ډېرشو کلونو کې زموږ په هېواد کې د جگړې، زموږ په گاونډي د عراق او ايران جگړه، په ختيځه اروپا کې د بوسني هرزگوينا او يوگوسلاو يا بېحرانيزه يادولې شو.

د ملگرو ملتونو د سولې د منځته راوړو په لاره کې ستره ناکامي، د فلسطين مسئله ده چې دوی ونه کړای شول د فلسطين خلکو ته د هغوی حقوق بيرته ورکړي او همدارنگه د هغوی خاوره تر اوسه پورې د اسرائيلو تر ولکې او اشغال لاندې ده.

د کار پيدا کول او د غربي سره مبارزه:

په ټوله نړۍ، په ځانگړې توگه په خوارو هېوادونو کې، د ژوندانه د سطحي لوړول، دکار پيدا کول او د غربي سره مبارزه کول، د ملگرو ملتونو نوري موخې دي. د ملگرو ملتونو هغه اصلي رکن چې د دغه ډول پروگرامونو د سمبالولو دنده يې په غاړه ده، د اقتصادي او اجتماعي شورا څخه عبارت دی. همدارنگه نړيوال بانک، د خورواو کړنې نړيوال سازمان (فاؤ) د کړنې د پراختيا بانک او د بيارغونې او پراختيا نړيوال بانک د ملگرو ملتونو اړوند هغه موسسې دي چې په دې برخه کې کار او فعاليت کوي. نړيوال بانک وورسته پاتې هېوادونه د دې په خاطر پور ورکوي چې هغوي وکړای شي د کړنې او صنعت په چارو کې پرمختگ وکړي. د دې سره سره نن سبا په نړۍ کې اقتصادي او ټولنيزې نا برابرۍ ډېرې زياتې دي. ځينې هېوادونه سخت د غربي او نېستي سره لاس او گريوان دي او هر کال يو زيات شمېر خلک په دې هېوادونو کې د غربي او لوړې له لاسه مري. ملگرو ملتونو د مختلفو دلايلو له کبله پدې هېوادونو کې د غربي او لوړې له منځه وړلو په خاطر، ټينگ او غوڅ گامونه ندي پورته کړي.

د اختلافونو سوله ييز حل:

د ملګرو ملتونو د مهمو کارونو څخه يو يې هم عدالت د نړيوالې محکمې جوړېدل دي چې د نړيوالو اختلافونو د حل کولو په خاطر جوړه شوي ده. د هغو د وسيلو شمېر چې د عدالت نړيوالې محکمې ته راجع کېږي ورځ په ورځ زياتېږي.

افغانستان او ملګري ملتونه:

په دې پوهېږو چې زموږ هېواد د ملګرو ملتونو د غړو هېوادونو څخه، يو هېواد دی. ملګري ملتونه په فعاله توګه په افغانستان کې بوخت دي. دغه سازمان په مختلفو برخو لکه: بې وسلې کول، د مخدره توکو کنترول، توليد او قاچاق مخنيوي، بيارغونه او په ټول هېواد کې د امنيت ساتلو په چارو کې د افغانستان د خلکو سره مرسته کوي.

په دې هکله، د امنيت شورا نړيوالو سوله ساتو ځواکونو (ISAF) ته اجازه ورکړه چې دکابل څخه بهر هم فعاليت وکړي. د ملګرو ملتونو د زده کړې، علمي او فرهنگي سازمان (يونسکو) هڅه کوي چې د فرهنگي ميراث په ساتلو کې د افغانانو سره ملتيا وکړي. د ملګرو ملتونو د ماشومانو صندوق (يونيسف) د ځينو خطرناکو او د مخنيوي وړ ناروغيو لکه تيتانوس، پوليو او شري په وړاندې د پېښو او ماشومانو د واکسين په برخه کې مرسته کوي.

د لوست تکرار:

- -----
- -----
- -----
- -----
- -----

پوښتنې:

۱. آیا ملګري ملتونه په نړۍ کې د جګړې په مخنيوي کې بریالي شوي دي؟
۲. ملګري ملتونه د کومو موسسو پواسطه په نړۍ کې د غړيتوب له منځه وړلو لپاره هڅه او کوښښ کوي؟
۳. د ملګرو ملتونو کومې برخې د افغانستان د بيا رغونې په چارو کې زموږ د خلکو سره مرسته کوي؟

فعاليت:

له لسو کسانو سره مصاحبې وکړئ او له هغو څخه وغواړئ چې لاندې پوښتنې ته ځواب ورکړي:

ملګري ملتونه په افغانستان کې د سولې او امنيت په راوستو کې څومره بريالی دي؟

لږ

منځنی

ډېر

څو لږ نه په نښه کړئ. په پای کې يې جمع کړئ او وپې گورو چې څو تنو ډېر په نښه کړي دي. څو تنو منځنۍ په نښه کړي دي او څو تنو لږ په نښه کړي دي. پایله يې په ټولګي کې ولولئ.

د خپرکي لنډيز

ملگري ملتونه د دويمې نړيوالې جگړې څخه وروسته د نړيوالو غوښتنو په ځواب کې چې د سولې د ټينګښت او امنيت د رامنځته کېدو څخه عبارت وه، جوړ شول، ملگري ملتونه اصلي ارکان لري چې د عمومي ټولنې، د امنيت شورا، اقتصادي- اجتماعي شورا، د عدالت نړيواله محکمه او دارالانشا څخه عبارت دي.

يونيسف او د کډوالو په چارو کې د ملګرو ملتونو عالي کميشنري د دې سازمان د فرعي ارکانو له جملې څخه دي. يونسکو په ملګرو ملتونو پورې تړلی سازمان دی. د ملګرو ملتونو اړوند سازمانونه په درې کاري ډلو وېشل کېږي.

۱. د کرنې د پراختيا، صنعت، پولې، بانکي (اقتصادي) موسسې.

۲. خدماتي او ارتباطي موسسې.

۳. ټولنيزي، فرهنگي او روغتيايي موسسې.

د ملګرو ملتونو کارنامه په لاندې دريو حوزو کې خپرل کېږي:

- ۱- د جنگ څخه مخنيوي ۲- د ژوندانه د سطحې لوړېدل او د غريبۍ کمول، ۳- د هېوادونو تر منځ په عادلانه توګه د اختلافونو حل کول.
- د دې حالاتو په هريوه کې ملګرو ملتونو بريا لټوېدنه او ناکامۍ ليدلې دي. د ملګرو ملتونو مهم ناکامي د فلسطين ناکامي ده. ځکه وني نګړای شول چې هغوی ته د دوی حقونه بيرته ورپه برخه کړي. ملګري ملتونه په افغانستان کې پراخ او فعال شتون (حضور) لري.

څلورم څپرکی

د بشر حقونه

- په دې څپرکي کې لاندې درسونه لولو.
- د بشر د حقونو سره آشنا کيدل.
 - په افغانستان کې د بشر حقونه.



د چپر کي موخې

د دې چپر کي په ختمیدو سره زده کوونکي باید وکولی شي چې:

- د بشر حقونه تعریف کړی شي.
- د بشر له حقونو څخه ځینې مهم یې وپېژني.
- د بشر د حقونو د نړیوالې اعلامیې د اهمیت او ټولنیزې محتوا سره آشنا شي.
- د اسلام سپېڅلي دین سره د بشر د حقونو په اړیکو پوه شي.
- زموږ په اساسي قانون کې د بشر د حقونو ځای وپېژني؟
- د افغانستان د بشر د حقونو د خپلواک کمیسیون سره آشنا شي.

د بشر د حقونو سره آشنا کیدل



خبري پري وکړئ:

- لاندې پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ:
 - د بشر د حقونو د معنا سره څومره بلدتیا لری؟
 - آیا کولی شئ چې د ځينو نومونه واخلئ؟
- تاسې هرو مرو (د بشر د حقونو) اصطلاح د مختلفو کسانو او یا هم له رسنیو څخه اوریدلې ده. په دې درس کې د بشر د حقونو د مفهوم سره زياته اشنایی پیدا کړئ.

د بشر حقونه څه شی دي؟

د بشر حقونه د (بشر) او (حقونو) د دوو کلمو له یو ځایي کیدو څخه جوړ شوي دي. حقونه د حق جمع ده او (حق) د طلب او استحقاق په معنا دی. بشر د هغه ټولو انسانانو په معنا دی کوم چې د ځمکې پر مخ ژوند کوي. د بشر حقونه د یو شمېر هغو حقونو او ارزښتونو څخه عبارت دي چې هر انسان باید پخپل ژوندانه کې له هغو څخه برخمن وي لکه: د آزادۍ حق. د ژوندانه حق، د برابرۍ او عدالت حق. ټول انسانان باید له دغو حقونو څخه برخمن وي او د نژادي، جنسیتي، فرهنگي، دیني او جغرافیایي توپیرونو په خاطر، باید له هغو څخه یې برخې نه شي. د اسلام په سپیڅلي دین کې، انسان د ځانگړي درناوي څخه برخمن دی او زیات حقونه لري

چې هېڅوک د دې حق نه لري چې په خپل سر هغه له ده څخه واخلي.

کله کله زورورکسان د خپل جسمي او ټولنیز زور څخه په ګټه اخیستې سړه، د نورو خلکو انساني حقونه تر پښو لاندې کوي. د تاریخ په اوږدو کې دغه راز ډېرې پېښې د دې لامل شوي چې پوهان او د ټولنیزې روغې جوړې غوښتونکي د هغه لپاره د حل لاره ولټوي.

د انساني ارزښتونو تبلیغول او رواجول د انساني ضد عادتونو او بې عدالیتو پر خلاف مبارزه کول ، په دې لاره کې د سوله غوښتونکو د هڅو څخه عبارت دي. د دې هڅو په رڼا کې د بشر د حقونو تر پښو لاندې کول کم شول. د بشر د حقونو موخه د ټولنې او ولسونو د حقونو د امنیت او د ژوندانه د کچې د لوړتیا ضمانت کول دي. بشري حقونه نن ورځ د بشري ټولنو د ډېرو مهمو ارزښتونو څخه شمېرل کېږي. د بشر د حقونو په باره کې خورا مهم نړیوال سند((د بشر د حقونو نړۍ واله اعلامیه)) ده.

د بشر د حقونو نړیواله اعلامیه:

د بشر د حقونو نړیواله اعلامیه هغه نړیوال سند دی چې د ملګرو ملتونو د عمومي مجلس (مجمع عمومي) له خوا تصویب شو. دغه اعلامیه یوه د نړیوالو خورا مهمو سندونو له جملې څخه ده چې موخه یې د ټولو انسانانو لپاره د برابرو حقونو او بنسټیزو آزادیو ټاکنیزول دي. د دې حقونو ټاکنیزول کېدای شي چې د نړیوالې سولې لپاره یو ضمانت شي. په لومړنۍ او دویمه نړیوالو جګړو کې د ملیونونو انسانانو وژنه او بې کوره کېدل، په نړۍ کې د بشر د حقونو څخه ښکاره سرغړونه وه. د دا ډول سترو دروندونکو پېښو د تکرار د مخنیوي په خاطر، د مختلفو هېوادونو استازو د بشر د حقونو خورا مهم اصول او ارزښتونه د بشر د حقونو په نړیواله اعلامیه کې سره راغونډه (تدوین) کړل او د هغو د عملي کولو په هکله یې خپله ژمنه اعلان کړه. ځینې خورا مهم حقونه چې په دې اعلامیه کې راغلي دي عبارت دي له:

۱- د ژوند حق:

په دې معنا چې هر څوک د ژوند کولو حق لري او هېڅوک نشي کولی چې په خپل سر دغه حق له چا څخه واخلي.

۲- آزادي او ځانګړي امنیت:

د چاپه ځانګړي (شخصي) آزادۍ او امنیت باندې باید تېری ونشي.

۳- د قانون په وړاندې د برابرۍ حق:

ټول خلک د قانون په وړاندې یو شان دي. قانون د ټولو په وړاندې باید یو شان تطبیق شي.

۴- د وګړو انساني کرامت: انسان یو با ارزښته او د درناوی وړ موجود دی. د هغه د دغه حق باید ټول درناوی وکړي.

۵- د واده کولو (ازدواج) حق: هر څوک د دې حق لري چې پخپل اختیار او بشپړ رضایت سره واده وکړي. په واده کولو کې د ښځې او یا نارینه مجبورول منع دي.

۶- د شتمنۍ (مالکیت) حق: یعنې دا چې د انسان شتمني او مالکیت د درناوی وړ دی او هېڅوک نشي کولی چې پخپل سر دغه حق له چا څخه په زور واخلي.

۷- د فکر، عقیدې، بیان او مطبوعاتو آزادي: په دې معنا چې هر څوک کولی شي چې آزاد فکر وکړي او په ازاده توګه هغه بیان او خپور کړی شي.

۸- ښوونې او روزنې حق:

هر څوک د دې حق لري چې د مناسبې ښوونې او روزنې څخه برخمن شي. لږ تر لږه لومړنۍ زده کړې باید ور یا او جبري شي. هغه ارزښتونه چې د بشر د حقونو په نړۍ واله اعلامیه کې راغلي دي، نړۍ وال او ټولنیز دي خو د هغو رواجول او پراختیا د کوچنیو چاپیریالونو لکه کورنۍ، ښوونځي، او ټولنې څخه پیل کېږي او بیا د ملي او نړۍ والې ټولنې تر کچې پورې پراختیا مومي. لیکن کورنۍ او ښوونځي، هغه وخت دغه ارزښتونه رعایت کولی او یا ماشومانو او زده کوونکو ته ور انتقالولی شي، چې دوی پخپله د بشر د حقونو څخه برخمن وي.

د لوست تکرار:



پوښتي:

۱. د بشر حقونه تعریف کړئ.
۲. آیا اسلام د بشر حقونه په رسمیت پېژني؟ څرګه؟
۳. د بشر د حقونو موخه څه شی ده؟
۴. د بشر د حقونو اعلامیه څه شی ده؟
۵. د بشر د اساسي حقونو له جملې څخه چې د بشر د حقونو په نړیواله اعلامیه کې راوړل شوي دي، د درو حقونو نومونه یې واخلئ.

فعالیت:

په څو ډلو ووېشل شئ؛ هره ډله د لویانو او ښوونکو په مرسته د لاندې مفهومونو په باره کې د قرآن کریم آیتونه پیل کړئ او په ټولګي کې یې خپلو ملګروته ولولئ.

- ۱- برابري، ۲- عدالت، ۳- آزادي، ۴- د ژوند حق.

په افغانستان کې د بشر حقونه



خبري پرې وکړئ

انځور ته وگورئ او پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ.

۱- ستاسې له نظره د دغه وگړو معلوماتو مخنيوی وکړو؟ څه ډول؟

۲- آیا کوډالې شو چې د دغه ډول معلوماتو مخنيوی وکړو؟ څه ډول؟

په تېر لوست کې د بشر د حقونو د مفهوم او د هغه د ارزښتونو سره آشنا شوی اوس په افغانستان کې د بشر د حقونو ځای او مقام تر خبرې لاندې نیسو.

په افغانستان کې د بشر د حقونو شالید(تاریخچه):

د بشر د حقونو ارزښتونه د افغانستان د خلکو لپاره چې د اسلام په آزادۍ ښوونځي کې روزل شوي دي، کوم نوی شی نه دی؛ خو په منظمه توګه د بشر حقونو ته د خپلواکۍ د ترلاسه کیدونه وروسته د ۱۳۰۳ لمریز کال په لومړنۍ اساسي قانون کې، پاملرنه وشوه. د بېلګې په توګه د یوهېوادال په توګه د مساوي حقونو، ځانګړي (شخصي) حقونو، د شخصیت ساتنه، د مړینې توب له منځه وړل، د مطبوعاتو آزادي، د ښوونې او روزنې حق، د قانون په وړاندې د خلکو برابر والی، په دولتي دندو کې د برخیدلو حق او د شتمنۍ او

استوګندځي مصصوټيت، د لومړي ځل لپاره په دې قانون کې رسميت پيدا کړ. د ۱۳۰۹ لمريز کال په اساسي قانون کې، د پارلمان جوړېدل چې د ولسواک حکومت د ځانگړتياوو څخه شمېرل کېږي، وړاندوينه وشوه. د ۱۳۴۳ لمريز کال په اساسي قانون کې دبشر د حقونو زيات شمېر هغه مفهومونه چې د بشر د حقونو په نړيواله اعلاميه کې موجود وو، په پام کې ونيول شول. ملت ته د حاکميت د حق سپارل، د دولت له خوا د آزادۍ او انساني کرامت درناوی کول، د تگ راتگ حق، د بيان او فکر د آزادۍ حق، د مظاهرو او غونډو کولو حق، په ټاکنو کې د برخې اخيستو حق له هغو مهمو نويو نېټنو څخه وو چې په دې اساسي قانون کې په رسميت وپېژندل شول. د ۱۳۵۵ لمريز کال په اساسي قانون کې پاچاهي نظام په جمهوري نظام بدل شو او دا وړاندوينه پکې وشوه چې جمهور رئيس دې د ټولټاکنو له لارې وټاکل شي.

له دې سره سره د بشر حقونه په افغانستان کې د تاريخ په اوږدو کې سخت ترېنېو لاندې کيدل او حاکمانو به پر خلکو باندې ډول، ډول ظلمونه کول. د تېرو څو لسيزو په اوږدو کې چې په ټول هېواد کې جنگ او جگړې روانې وې، د بشر د حقونو څخه تېری کول او ترېنېو لاندې کول، بېخي زيات شول. په دې موده کې زموږ زيات شمېر هېوادوال مړه او ژوبل شول. کوچنيان او په ځانگړې توگه نجونې له زده کړې څخه بې برخې شوې او زيات شمېر کورنۍ بهرنيو هېوادونو ته کډه، تيت او پرک شوې.

خبرې پرې وکړئ:

لاندې پوښتنې په څير سره وگورئ او په هکله يې يو له بله سره خبرې وکړئ:

- ۱- د هېواد په نوي اساسي قانون کې، بشري حقونو ته په کوم نظر کتل شوي دي؟
- ۲- د افغانستان اسلامي جمهوري دولت، د بشر د حقونو څخه د څارنې په خاطر، کوم کارونه

سره ته رسولې دي؟

زموږ په نوي نظام کې د بشر حقونه

د خلکو بيدارېدل او له اوږدو جگړو څخه اوښتې زيانونه، د دې لامل شول چې خلک او په جگړو کې د ښکېلو ډلو مشران، د هغې طرحې په هکله چې د ملگرو ملتونو د سازمان له خوا برابرې شوې وه، جوړې ته (موافقې) سره ورسېږي. دغه پرېکړه ليک (توافقه) د يوه کنفرانس په ترڅ کې چې د آلمان د بن په ښار کې جوړ شوی وو، لاسليک شو. په دې کنفرانس کې د افغانستان د مختلفو ډلو استازو د لېدمهالې ادارې جوړېدل په داسې ډول چې په هغه کې د مختلفو قومونو استازي په مساوی او عادلانه ډول برخه ولري، د موجوده ستونزې او لانجې د

حل لپاره معقوله لاره وبلله. په نوي اساسي قانون كې د بشر د حقونو مختلفې خواوې په پام كې نيول شوي دي. په دې ځاى كې يوازې هغه دوي مادي چې د بشر په حقونو پورې اړه لري، لولر. • په شپږمه ماده كې راغلي دي: دولت د انساني كرامت د ساتلو، بشري حقونو د ملاتړ، د ولسواكي، د تحقق، د ملي وحدت تامين، د ټولو قومونو او قبايلو تر منځ د برابرۍ او د هېواد په ټولو سيمو كې د متوازي پرختيا او ټولنيز عدالت پر بنسټ د يوې هوسا او پر منځ تللې ټولنې په جوړولو مكلف دى.

• اوومه ماده وايي: دولت د ملگرو ملتونو د منشور، د دولتونو تر منځ تړونونو، د نړيوالو تړونونو چې افغانستان د هغو سره تړاو لري او د بشري حقونو د نړيوالې اعلاميې رعايت كوي.

د افغانستان د بشر د حقونو خپلواک کميسيون:

د بن په کنفرانس کې، په افغانستان کې د بشر د حقونو څخه د ملاتړ، څارنې او پراختيا په خاطر د بشر د حقوقو د خپلواک کميسيون وړاندوینه وشوه. د همغې لوزنامې پر بنسټ جمهور رئيس په ۱۳۸۱ لمریز کال په افغانستان کې د بشر د حقونو د خپلواک کميسيون د جوړېدو فرمان ورکړ. د اساسي قانون په (۲۵) ماده کې هم د دغه کميسيون په جوړېدو باندې ټينگار شوی دی. د اساسي قانون په همغې ماده کې راغلي دي: هر هغه څوک کولی شي چې بشري حقوق يې تر پښو لاندې شوي وي، دغه کميسيون ته شکایت وکړي. کميسيون کولی شي د خلکو د بشري حقونو د ترېښو لاندې کېدو موارد قانوني مراجعته وليږي او د هغو له حقونو څخه ملاتړ وکړي.



د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون، د خلکو د پوهې د کچې د لوړېدو او د بشر د حقونو څخه د ملاتړ په خاطر د وزارتونو او نورو دولتي سازمانونو، د مدني ټولنې د جوړښتونو او رسنیو سره نږدې اړیکې ولري. سر بېره پردې د ورکشاپونو د داړېدو، مصاحبو، د فلمونو د جوړېدو، د کتابونو، مجلو، کوچنیو فصلونو، پوسترونو او بروشورونو له لارې د بشر د حقونو د پراختیا په لاره کې هڅه کوي.

د لوست تکرار:

-
-
-

پوښتنې:

- ۱- په کوم اساسي قانون کې پاچاهي نظام په جمهوري واوښت؟
- ۲- دروېشت کاله جگړو د افغانستان خلکو ته کوم زیانونه ورسول؟
- ۳- د افغانستان خلکو په هېواد کې د جگړې د ختمېدو او د امنیت، سولې او ثبات د ټینګښت لپاره کومه د حل لاره د بن په کنفرانس کې معقوله وگڼله؟ ولې؟
- ۴- اساسي قانون د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون ته کومې ذندې مطرح کوي؟
- ۵- د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون په کومو برخو کې فعالیت کوي؟

فعالیت:

د هغو کارونو په باره کې چې د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون ستاسې د استوګنې په ځای کې سرته رسولې دي، یو گزارش برابر کړئ او په ټولګي کې ېې نورو ته ولولئ.

د څېړنې لنډیز

د بشر حقوق هغه حقونه دي چې هر انسان باید په ژوند کې له هغوی نه برخمن وي؛ لکه د ژوند کولو حق، د خپلواکۍ حق، د برابرۍ او عدالت حق. د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه په ۱۹۴۸ م کال کې د ملګرو ملتو له خوا د نړۍ د خلکو لپاره د برابرو حقوقو او بنسټیزو خپلواکيو د لاس ته راوړلو په موخه رامنځ ته شوه.

د بشر د حقوقو مفاهیم او ارزښتونه د اسلام په مقدس دین کې وجود لري. د افغانستان په لومړني اساسي قانون کې د بشر په حقوقو باندې ټینګار شوی دی. په ورستیو لسیزو کې جګړه په هېواد کې د بشر له حقوقو نه د پراخې سرغړونې لامل وګرځېده.

د هېواد په نوی نظام کې، د بشر د حقوقو د ملاتړ او د بشر د حقوقو د سرغړونې د مخنیوی لپاره بندوبست وشو چې ((د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون)) جوړېدل له هغې جملې نه دي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library